

LATÉNSKA CHATA ZO SENCA

MARIÁN ČURNÝ – BRANISLAV KOVÁR

Úvod

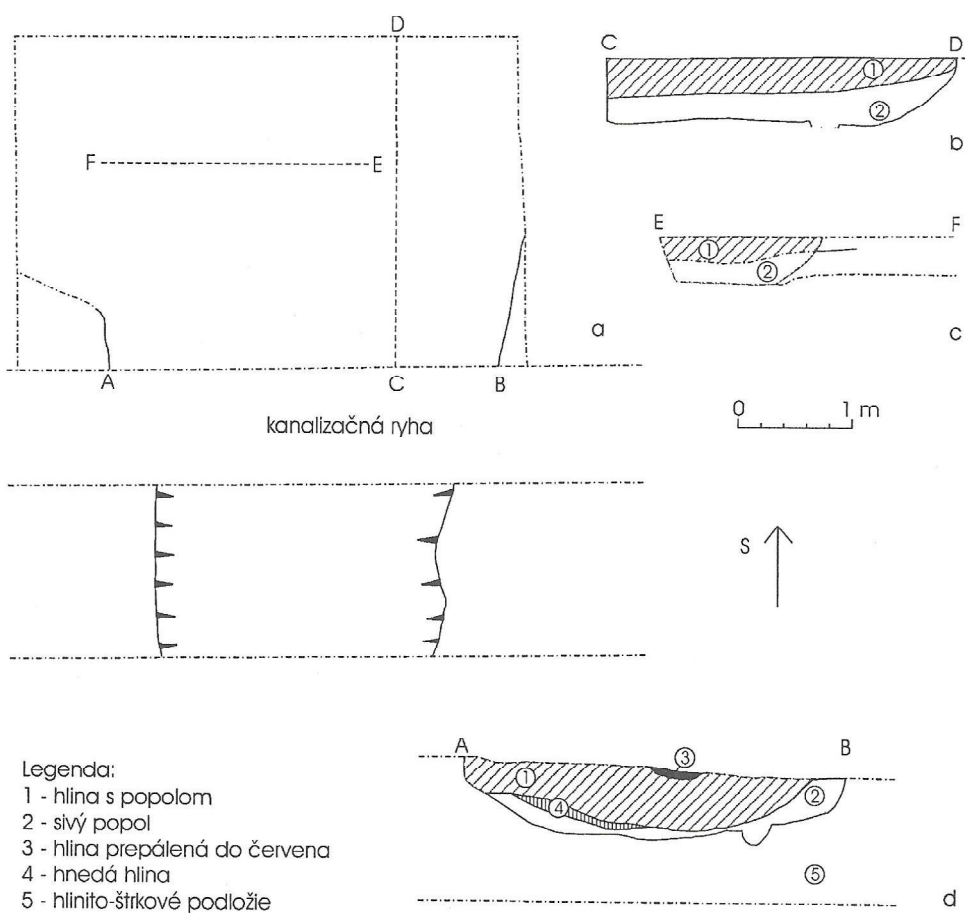
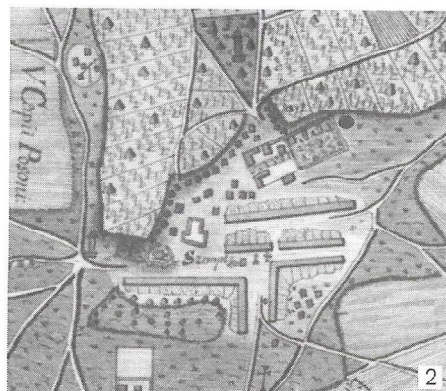
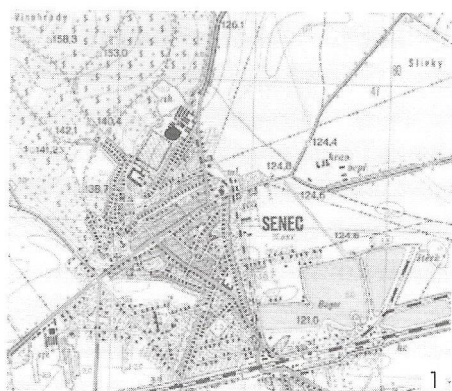
V rámci realizácie novej urbanistickej koncepcie rozvoja mesta Senec sa v druhej polovici roku 2004 začalo s výstavbou Nového sídelného okrsku (NSO) na Tehelnej ulici, ktorá sa nachádza na severozápadnom okraji mesta (tab. 1: 1). Stavba zahŕňala vybudovanie kompletnej novej obytnej zóny na doposiaľ nikdy nezastavanom území (tab. 1: 2), kde bolo nevyhnutné zavedenie všetkých inžinierskych sietí, vybudovanie cestnej komunikácie a obytných jednotiek so sprievodným hĺbením základových rýh. Archeologický výskum realizoval Archeologický ústav SAV v Nitre v októbri až decembri 2004, priebežne s výkopovými prácami na prvých troch etapách zavádzania inžinierskych sietí. Napriek krátkosti svojho trvania, obmedzeným možnostiam odkrytia archeologických situácií a nedostatočnému pochopeniu investora priniesol výskum nové poznatky o archeológii Senca. Výskumom bolo skúmaných a dokumentovaných dvadsaťšesť zahĺbených archeologických objektov z eneolitu, doby bronzovej, laténskej, včasného a vrcholného stredoveku a novoveku (Čurný – Kopčeková 2005; Čurný, 2006). Dva objekty pochádzajú z doby laténskej (1/04 a 9A/04). Objekt 9A/04 obsahoval iba nevýrazný keramický materiál. Osobitný najmä vďaka nálezom je objekt 1/04, chata kolovej konštrukcie z obdobia stredného laténu, ktorej charakteristika je predmetom tejto štúdie.

Geológia a pedológia lokality

Územie Senca a jeho najbližšieho okolia patrí po geologickej stránke k podunajskej neogénnej panve, avšak pokryvné sedimenty, spraše, štrky a piesky, viditeľné napríklad v hliníku tehelne a na štrkoviskách, patria ku kvartéru. Hrúbka štrkov v okolí Senca sa postupne zväčšuje od severu (asi 10 m) na východ (36,7 m pri Kráľovej pri Senci; Nádašský – Fedor 2004, 19). Najvrchnejšia vrstva pokryvných sedimentov je tvorená rôznymi hlinitými, hlinito-piesčitými, prípadne piesčitými sedimentmi. Pre široké okolie Senca sú charakteristické černozy, no v prípade chotárov Pivničná štvrť a Pivničky, ktoré blízko susedia s Tehelnou ulicou, je typické vystupovanie sprašových prekryvov sprevádzané ili-merizovanými, degradujúcimi a brunifikujúcimi černozemami (Balkovič 2004, 28–32).

Archeológia o dobe laténskej v Senci

Za posledných tridsať rokov bolo v Senci a okolí, najmä aktivitami Slovenského národného múzea-Archeologického múzea v Bratislave a Archeologického ústavu SAV v Nitre identifikovaných niekoľko archeologických lokalít z doby laténskej. V prevažnej miere ide o torzovito zachytené sídliská zo stredného a neskorého laténu, ktorých skrátený výpočet uvádzame na základe evidencie, uloženej v dokumentácii Archeologického ústavu SAV v Nitre. Pri stavbe diaľnice D1 bol počas archeologického výskumu sídliska kultúry s mladou

Tab. I Senec, Tehelná ulica. Lokalizácia výskumu: 1 – mapa M 1:25 000;
 2 – Mappa territorii Szemptsienensis 1769, autor J.S. Libai (podľa Kožuch 2004, 132). Lokalita označená
 krúžkom. Objekt 1/04: 3a – pôdorys; 3b, 3c – profily rezov CD a EF; 3d – profil objektu v severnej
 stene kanalizačnej ryhy

lineárnou keramikou a železovskej skupiny na polohe Červený majer objavený aj porušený laténsky objekt (Pavúk 1973; 1974). V neďalekej osade Martin (dnes Sv. Martin, súčasť Senca) bola na polohe Za rybníkom skúmaná a dokumentovaná laténska chata, datovaná do stupňov LTC2 – LTD2 (Farkaš – Tomčíková 1984; Mináč 1982a). Torzo ďalšieho laténskeho sídliska bolo skúmané v Senci-Martine, na polohe Pasiенок (alebo Na doline) V. Mináčom, ktorý ho datoval na rozhranie stupňov LT B2–C1, pričom v úvode svojej nálczovej správy uvádza informácie o ďalších ním objavených, rovnako datovaných sídliskových objektoch na tejto polohe (Mináč 1982b). Najnovšie boli publikované výsledky výskumu časti laténskej chaty zo stupňa LTD, objavenej na polohe Hriadky II (Prášek 1997, 77).

Archeologický výskum

Archeologický výskum na stavbe „NSO – Tehelná ul., Senec“ sa uskutočnil v termíne od 13. októbra do 8. decembra 2004 s prestávkami, jeho trvanie bolo spolu pätnásť dní. Odborným garantom realizácie archeologického výskumu bol PhDr. M. Ruttkay, CSc. Praktickou realizáciou výskumu bol poverený Mgr. M. Čurný a Mgr. M. Kopčeková. Nevýhodou výskumu bolo, že na ploche stavby (tab. 2: 1) bolo nutné rešpektovať nivelizačnú sieť (označenú kolíkmi) a skládky štrku vyťaženého z podložia. Preto sa archeologické práce obmedzovali iba na kresbovú a fotografickú dokumentáciu objektov zistených v profiloch rýh a pôdorysné preskúmanie iba časti tých objektov (objekty 1, 2, 3, 5, 6-8, 9A-C, 10, 14 a 16), kde boli plochy prístupné plošnému odkrývaniu. Zostávajúce objekty boli skúmané metódou rezov, hlavne na získanie aspoň čiastočnej predstavy o ich dispozícii a rovnako aj za účelom získania vhodného materiálu k datovaniu.

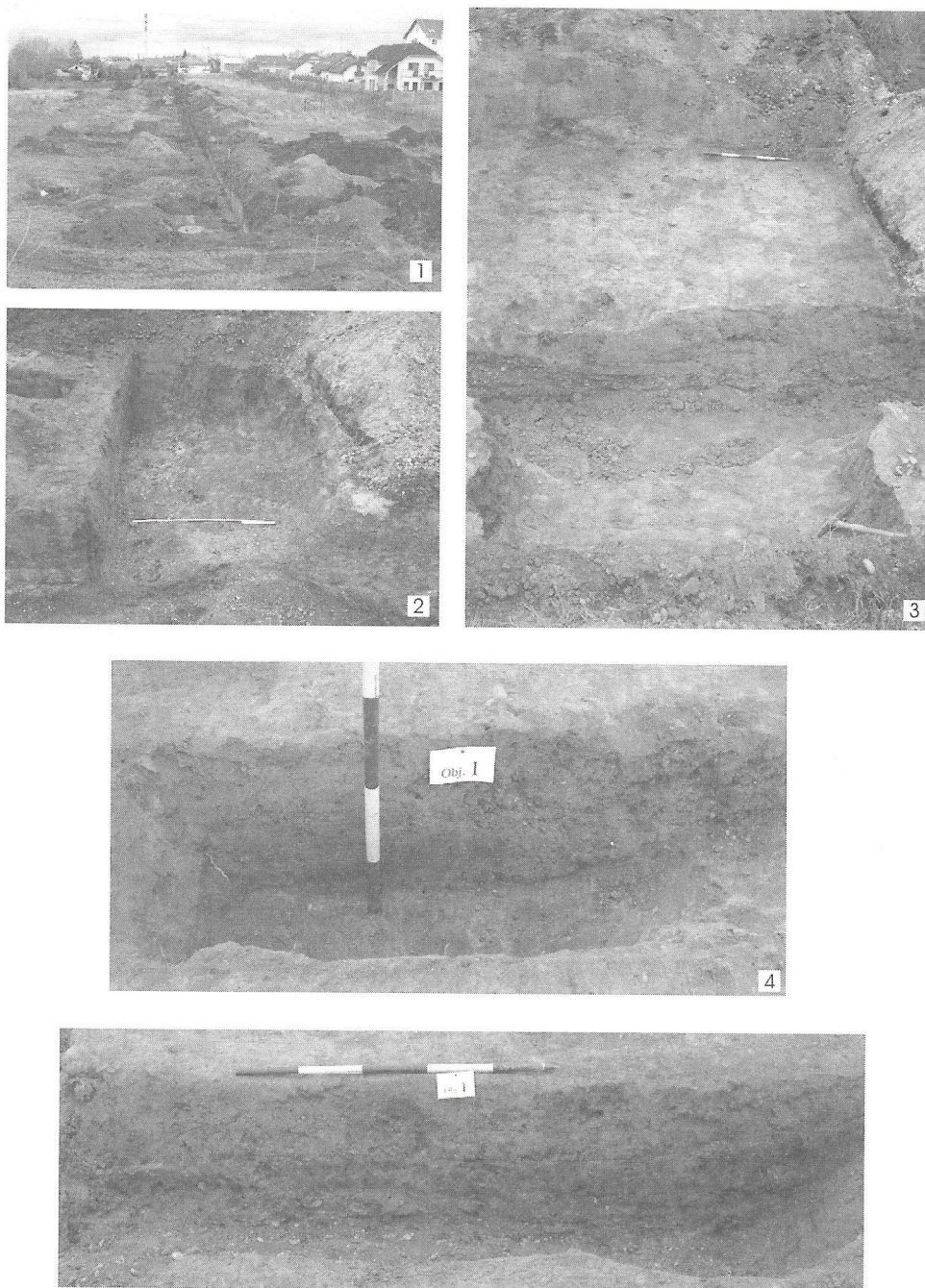
Objekt 1/04

Metóda odkrývania

Objekt 1/04 bol identifikovaný v profiloch hlavnej vetvy kanalizácie, vedenej cez plochu stavby smerom západ – východ, ktorá ho rozdelila na dve nerovnaké časti. Po odstránení vrstvy degradovanej ornice bola pôdorysne preskúmaná najprv jeho južná časť, severná časť bola skúmaná prostredníctvom dvoch rezov a následne boli exploatované vrstvy zásypu (tab. 2: 2). Južný a severný okraj objektu nebol z dôvodu neprístupnosti plochy dosiahnutý. Objekt bol v superpozícii s mladším, v pôdoryse veľmi rozmerným výkopom (objekt 5/04), ktorý ho porušoval z juhozápadnej strany. Pre možnosti rekonštrukcie pôdorysu objektu bolo najväčším negatívom nerešpektovanie pokynov archeológov stavbármi, keď došlo k zasypaniu severnej časti objektu v stave pred finalizáciou dokumentácie. Nedostatok času na komplexné preskúmanie objektu bol dôvodom, prečo sa jeho superpozícia s objektom 5/04 neriešila v intenciách zásad terénneho archeologického výskumu. Zásyp objektu 5 bol exploatovaný iba v rozsahu nevyhnutnom na sprístupnenie terénu na skúmanie južnej časti objektu 1/04. Podobne sa postupovalo aj v prípade anatomicky uloženého skeletu psa v zásype objektu. V tretej etape výkopov bola na stavbe vedená hlavná línia vodovodu, rovnobežná s kanalizáciou, od ktorej sa nachádzala asi 40 cm južne. Ryha pre vodovod zničila južný okraj objektu.

Opis

Objekt 1/04 bol pozdĺžneho tvaru s maximálnou zistenou dĺžkou 530 cm a šírkou 336 cm, dlhšou osou orientovaný v smere sever – juh (tab. 1: 3a). Objekt bol zahlbený 60 až 70 cm do podložia. V severnom

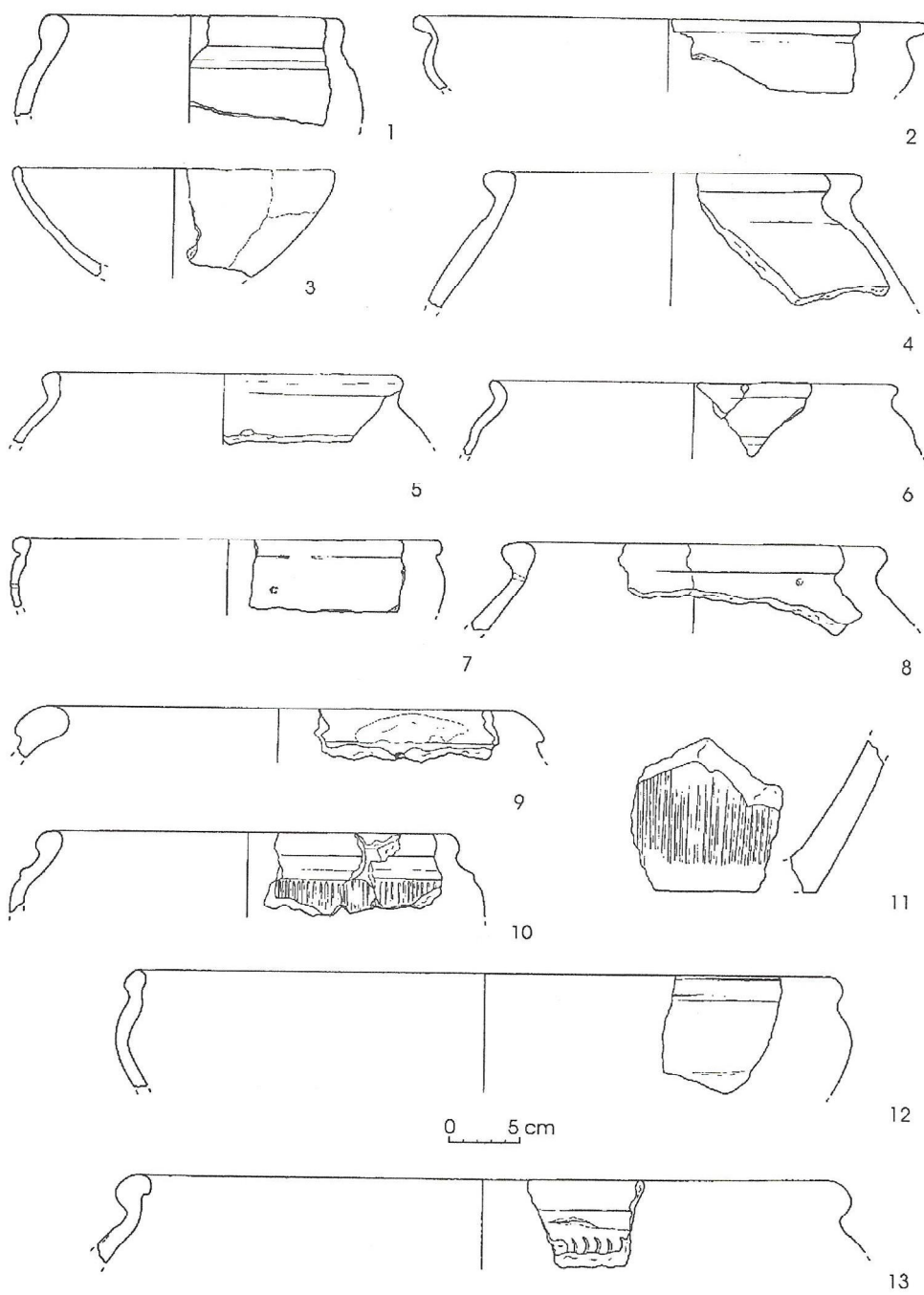

Tab. 2 Senec, Tehelná ulica. 1 – pohľad na lokalitu od západu. Objekt 1/04:
 2 – severná časť objektu po exploatacii zasypu; 4 – južný profil rezu EF;
 5 – západný profil rezu CD

profile ryhy kanalizácie sa črtal ako obdĺžnikovitý zásah so silno zaoblenými spodnými hranami do sprášového a štrkového podložia so zásypom tvoreným viacerými vrstvami (tab. 1: 3d): A – hlina prepálená do červena (tab. 1: 3d ako č. 3); B – hnedá hlina premiešaná s popolom (tab. 1: b-d ako č. 1); C – vrstva hnedej (sprášovej?) hlíny (tab. 1: 3d ako č. 4); D – vrstva sivého popola (tab. 1: 3b-d ako č. 2). Asi tretina objektu v jeho južnej časti bola zničená výkopom kanalizácie a zvyšok severnej časti zachádzal pod haldu šírku. Po mechanickom znížení plochy nad severnou časťou sa podarilo pôdorysne zachytiť priebeh západného okraja objektu (tab. 2: 3). Severný a východný okraj bol zachytený iba v profile znížovaného úseku, ktorý však už ďalej nebol prístupný. V severnej časti objektu boli zrealizované dva rezy: rez CD v smere sever – juh (tab. 2: 5) a rez EF s orientáciou západ – východ (tab. 2: 4). Skladba vrstiev v rezoch korešponduje so stavom v severnom profile ryhy kanalizácie. V severnom profile ryhy kanalizácie a pri okraji severnej steny objektu sa nachádzali dve kolové jamy. Indície ďalšej kolovej jamy sú badateľné v profile rezu I (tab. 1: 3b). V objekte neboli zachytené výhrevné telesá, tak isto ako nebol identifikovaný vstup do objektu. Vrstvy výplne objektu obsahovali premenlivé množstvo keramikového materiálu, mazanice a zvieracích kostí.

Výber z nálezov

- Okraj hrnca, kyjovito zosilnený okraj oddelený od tela žliabkom. Povrch je hladký, tuhovaný a sivej farby. Materiál obsahuje prímes kamienkov a tuhy. Rozmery: Ø ústia 11 cm, výška 4,5 cm, šírka 5,1 cm (tab. 3: 1).
- Fragment okraja misy s esovitou profiláciou sivej farby. Rozmery: Ø ústia 35 cm, výška 5,4, šírka 13 cm (tab. 3:2).
- Okraj misy kónického tvaru. Vnútorňa strana je sivej, vonkajšia strana svetlohnedej až sivej farby. Rozmery: Ø ústia 22 cm, výška 19,4 cm, šírka 13,4 cm (tab. 3: 3).
- Okraj zo súdkovitej nádoby sivej farby. Rozmery: Ø ústia 23 cm, výška 10,9 cm, šírka 9,1 cm (tab. 3: 4).
- Kyjovitý okraj súdkovitej nádoby sivohnedej farby. Rozmery: Ø ústia 23 cm výška 5,6 cm, šírka 14,9 cm (tab. 3: 5).
- Vyhnutý okraj súdkovitej nádoby. Črep je sivej farby. Rozmery: Ø ústia 28 cm, výška 5,5 cm, šírka 7,9 cm (tab. 3: 6).
- Okraj hrnca. Na tele črepu sa nachádza otvor. Okraj je sivej farby. Rozmery: Ø ústia 28 cm, výška 5,1 cm, šírka 10,6 cm (tab. 3: 7).
- Kyjovitý okraj súdkovitej nádoby. Na tele sa nachádza otvor. Rozmery: Ø ústia 24 cm, výška 6,9 cm, šírka 15,7 cm (tab. 3: 8).
- Okraj situlovej nádoby sivej farby. Rozmery: Ø ústia 32 cm, výška 4,3 cm, šírka 12,3 cm (tab. 3: 9).
- Črep z okraja situlovej nádoby sivej farby, v spodnej časti zdobený hrebeňovaním. V materiáli je prímiešaný grafit. Rozmery: Ø ústia 27 cm, výška 6,7 cm, šírka 11,1 cm (tab. 3: 10).
- Fragment dna pravdepodobne situlovej nádoby. Črep je sivej farby a zdobený hrebeňovaním. Rozmery: výška 11,5 cm, šírka 10,3 cm (tab. 3: 11).
- Okraj misy so zaobleným okrajom. Rozmery: Ø ústia 49 cm, výška 8,3 cm, šírka 7,7 cm (tab. 3: 12).
- Fragment ovaleného okraja súdkovitej nádoby. Črep je sivej farby, v spodnej časti zdobenej mesiačikovitými žliabkami. Rozmery: Ø ústia 48 cm, výška 6,2 cm, šírka 7, 8 cm (tab. 3: 13).
- Okraj misy s esovitou profiláciou sivohnedej farby. Rozmery: Ø ústia 20 cm, výška 5,1 cm, šírka 11,6 cm (tab. 4: 1).
- Fragment hrnca s kyjovitým okrajom svetlohnedej farby. Rozmery: Ø ústia 9 cm, výška 2,9cm, šírka 3,6 cm (tab. 4: 2).
- Fragment hrncovitej nádoby s kyjovitým okrajom. Na tele sa nachádzajú stopy po hrebeňovaní. Rozmery: Ø ústia 16 cm, výška 4,3 cm, šírka 12,6 cm (tab. 4: 3).
- Črep z okraja hrnca. Okraj je od tela oddelený plytkým žliabkom. Spodná časť črepu je zdrsená. Na vnútornej strane je sivej farby, na vonkajšej strane je sivo-hnedý. Materiál je s prímiesou drobných kamienkov. Rozmery: Ø ústia 11 cm, výška 6,3 cm, šírka 6,8 cm (tab. 4: 4).
- Okraj misy s esovitou profiláciou svetlohnedej farby. Rozmery: Ø ústia 16 cm, výška 8,1 cm, šírka 12,9 cm (tab. 4: 5).
- Črep z okraja súdkovitej nádoby. V materiály sa nachádza prímies grafitu. Črep je sivej farby v spodnej časti zdobený hrebeňovaním. Rozmery: Ø ústia 11 cm, výška 3,9 cm, šírka 5,4 cm (tab. 4: 6).

Tab. 3 Senec, Tehelná ulica. Objekt 1/04. Výber keramiky

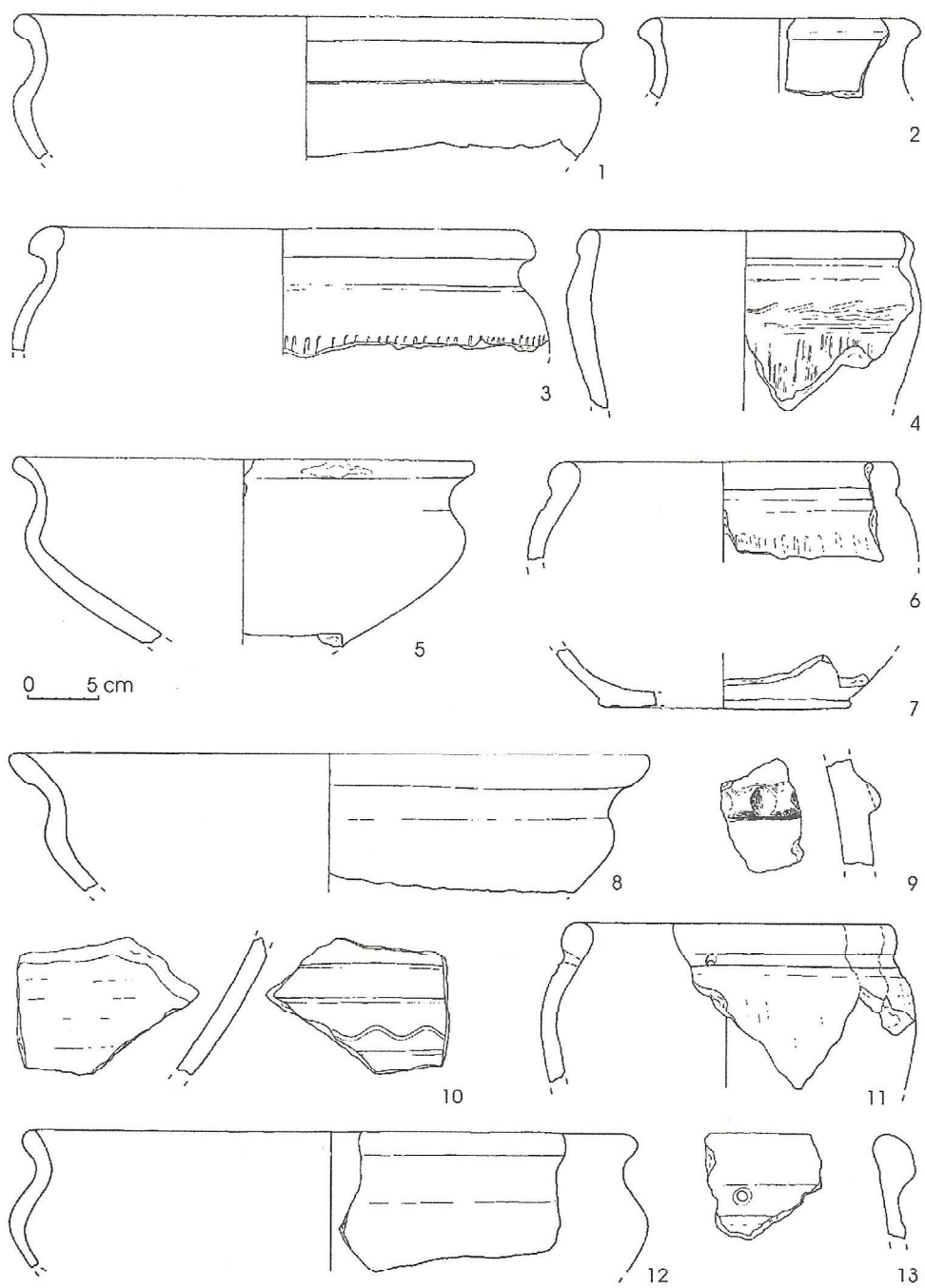
Fragment dna svetlohnedej farby. Rozmery: výška 2,4 cm, šírka 8,7 cm (tab. 4: 7).
 Črep z okraja misy s miernou esovitou profiláciou. Povrch je hladký. Črep je sivej farby. Rozmery: Ø ústia 22 cm, výška 5,5 cm, šírka 14,4 cm (tab. 4: 8).
 Črep z tela nádoby, zdobený plastickou lištou, ktorá je prerušená odtlačkom ľudského prstu (tab. 4: 9).
 Črep z tela nádoby vyrobenej na kruhu (pravdepodobne misy). Fragment je sivej farby. Na vnútornej strane zdobený vodorovnými líniami a vlnovkou. Rozmery: výška 5,3 cm, šírka 6,3 cm (tab. 4: 10).
 Okraj z hrnca, ktorý je od tela črepu oddelený plytkým žlabom. Na tele črepu sa nachádza otvor. Okraj je sivej farby. Rozmery: Ø ústia 20 cm, výška 5,8 cm, šírka 8,4 cm (tab. 4: 11).
 Črep z okraja misy s S profiláciou a hladkým povrchom. Okraj je sivej farby. Rozmery: Ø ústia 21 cm, výška 4,9 cm, šírka 7,6 cm (tab. 4: 12).
 Fragment okraja pravdepodobne situlovej nádoby. Črep je sivej farby a s otvorom. Rozmery: výška 3,6 cm, šírka 3,9 cm (tab. 4: 13).
 Fragment misy s vyhnutým okrajom svetlohnedej farby. Rozmery: Ø ústia 23 cm, výška 2,8 cm, šírka 3,9 cm (tab. 5: 1).
 Fragments troch železných predmetov (tab. 5: 3-5).
 Železný predmet (čepeľ noža?). Rozmery: dĺžka 4,8 cm, šírka 1,6 cm, hrúbka 0,6 cm (tab. 5: 6).
 Fragment železného náramku. Rozmery: dĺžka 6 cm, hrúbka 0,6 cm (tab. 5: 7).
 Železitá troska.
 Praslen vyrobený z črepu – dna nádoby, rozmery: 3,9 cm x 4 cm (tab. 5: 2).
 Korálik vyrobený technikou natáčania skleneného vlákna modrej, resp. modrozltej farby. Rozmery: Ø 0,9 cm (tab. 5: 8).
 Fragment skleneného náramku, v profile v tvare písmena D, zo skla modrej farby. Rozmery: dĺžka 4,4 cm, hrúbka 0,4 cm (tab. 5: 10).
 Terčik z ľudskej lebky dospelého jedinca s tromi umelými, okrúhlymi otvormi. Bol vyrezaný zo zadnej, hornej oblasti pravej temennej kosti, t. j. z jej zadného horného uhla (*angulus occipitalis*). Na vonkajšej strane je prirodzene konvexný a na vnútornej strane konkávny. Zachoval sa v dobrom stave s čiastočne korodovaním povrchom predovšetkým na vonkajšej platni a má prirodzené, bledo-béžové zafarbenie. Rozmery: Ø 38 až 40,9 mm, hrúbka 3,1 mm až 6,3 mm (tab. 5: 9).

Nálezy

Keramika

V zásype chaty sa našlo 599 črepov o celkovej hmotnosti 14,4 kg. Počet črepov v priemernej polozemnici sa na laténskych sídliskách v Čechách pohybuje v intervale 72 až 840 kusov (Salač 1998, 48).¹ V rámci celého súboru keramiky tvorili okraje 18,86 % (113 kusov), dna 7,51 % (45 kusov) a telá 73,62 % (441 kusov).² Interval výskytu okrajov v chatách na laténskych sídliskách v Čechách je od 7,8 po 19,3 %. Pre dna platí interval od 4,3 po 10,9 % (Salač 1998, 53). Prezentovaný súbor by sme mohli s kvantitatívneho hľadiska považovať za bežnú vzorku laténskej chaty.

Z určiteľných tvarov (78 kusov) boli pri počte 35 kusov (44,87 %) najviac zastúpené misy. Hrnce predstavovali 25,64 % (20 kusov) súboru, situlové tvary 15,38 % (12 kusov), súdkovité tvary 11,54 % (9 kusov) a vázy 2,56 % (2 kusy). Misy patria vo všeobecnosti k dominantným tvarom na laténskych sídliskách, na rozdiel od váz, ktoré bývajú zachytené v malých množstvách. Hrnce a súdkovité tvary sa líšia iba detailmi v morfológii, inak sú veľkosťou a objemom a zrejme aj funkčne zameniteľné, podobne ako situly. Na základe toho sme sa po vzore analýzy V. Salača (1998, 53–54) pokúsili vypočítať pomer mís k nádobám vysokých tvarov (hrnce, súdkovité tvary a situly), ktorý je 0,85. To znamená, že na jeden črep z veľkých nádob pripadne 0,85 úlomkov z mís. Pre laténske lokalite v Čechách platí koeficient väčší – 1,75 (Salač 1998, 54). Napríklad rovnaká analýza, aplikovaná na keramickom materiály z laténskych sídlisk

Tab. 4 Senec, Tehelná ulica. Objekt 1/04. Výber keramiky

zo severných Čiech, poskytla výsledný pomer 1,7 (Rulf – Salač 1995, 378). Pri výsledkoch porovnania si musíme byť vedomí, že ako s východným prameňom pracujeme s črepovým materiálom a nie s celými nádobami. V opačnom prípade by boli výsledné pomery z viacerých dôvodov rozdielne.

Keramiky sme podľa makroskopických pozorovaní (sledovali sme hlavne kvalitu materiálu, spôsob výpalu a úpravu povrchu) rozdelili do nasledujúcich skupín:

Skupina grafitovanej a grafitovej keramiky pozostávala z 86 črepov (14,36 % celého súboru), bola vytvorená z dôvodu jedinečnosti a nižšej početnosti v porovnaní s ostatnými vyčleňujúcimi sa keramickými druhmi v súbore. Hrúbka jednotlivých črepov bola medzi 0,7 až 2 cm. Grafitová a grafitovaná keramika predstavuje malý súbor, no jej malé percento je doložené i v iných podobných objektoch z doby laténskej. Príkladom môže byť laténska chata z Brna – Králova pole, kde grafitová keramika tvorila iba 8,3 % z celého súboru (Čižmár – Holub 2003, 297).

Hrubá keramika s neupravovaným povrchom je zastúpená 179 črepmi (29,88 %). Pojem hrubá keramika používame pre keramiku s drsným povrchom, so skôr výnimočným výskytom výzdoby. Hrúbka črepov sa pohybovala medzi 0,7 až 1,7 cm. Redukčne bolo vypálených 91 črepov, oxidačne 40 a 48 kusov sme určili ako zmiešaný výpal. V rámci súboru prevládala keramika vytočená na hrnčiarskom kruhu, v menšej miere bola zastúpená v ruke vyrobená, redukčne vypálená keramika (30 kusov).

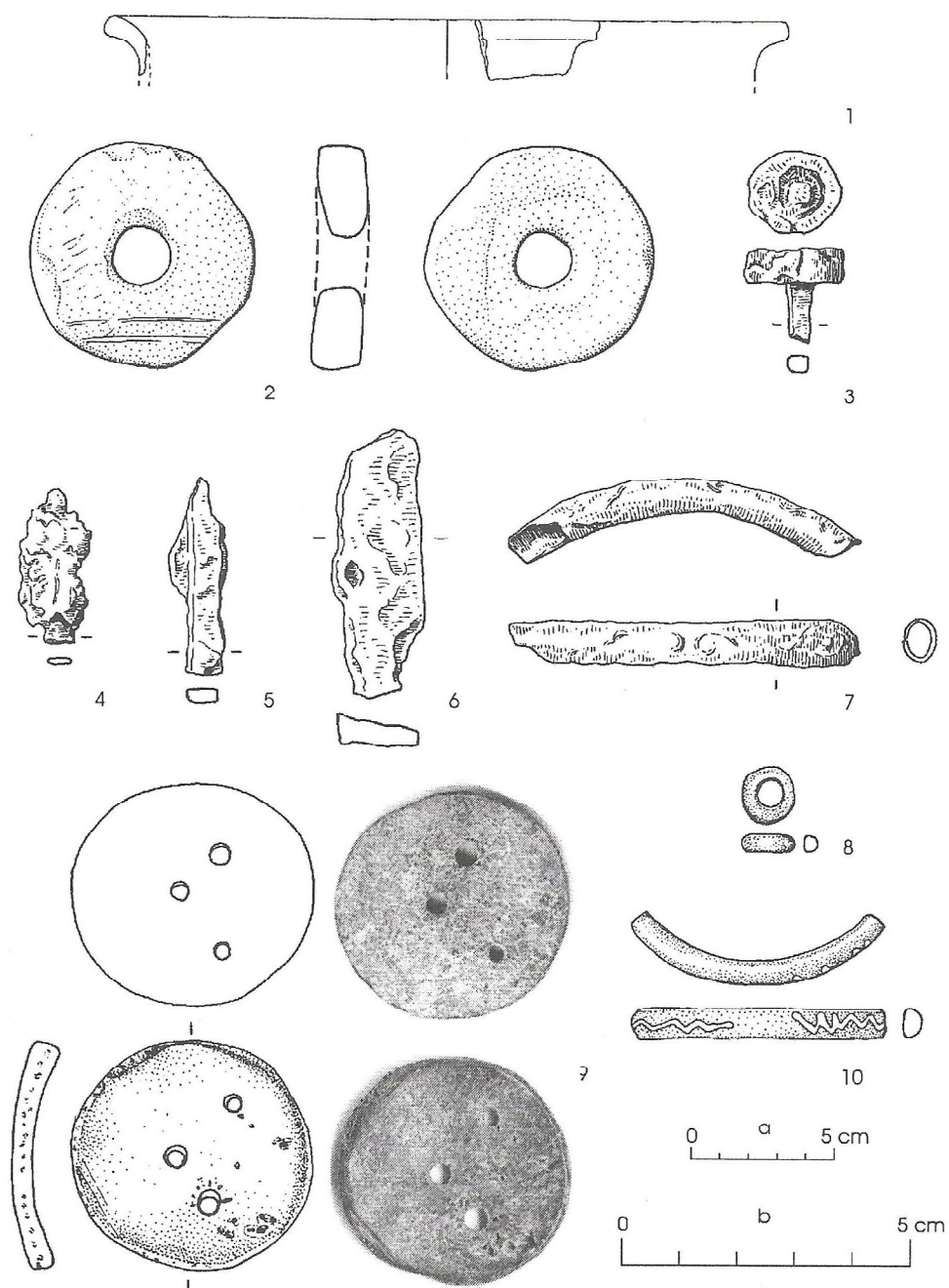
Ďalšiu skupinu tvorí keramika s hladným povrchom (284 kusov, 47,41 %). Redukčne vypálených bolo 155 kusov, oxidačne 92 kusov a 37 črepov so zmiešaným výpalom. Do tejto skupiny patrí keramika vyrobená na hrnčiarskom kruhu. Hrúbka keramiky bola 0,5 až 1,4 cm.

Posledná skupina je zastúpená 50 črepmi v ruke robenej keramiky (8,34%). Zjednocujúcim znakom bol nekvalitný výpal, pravdepodobne pri nízkej teplote, ktorý bol dôvodom drobnosti a lámavosti črepov.

Výzdoba bola identifikovaná na 40 črepoch, t. j. 6,67 % z celkového počtu črepov. Najčastejším spôsobom výzdoby bolo zvislé žliabkovanie – hrebeňovanie (tab. 3: 10, 11; 4: 3, 4). Medzi ďalšie výzdobné prvky patrili rôzne okružné žliabky (tab. 3: 1, 4; 4: 1, 3, 5) a ryhy (tab. 4: 4, 6, 11). Zvláštnym spôsobom výzdoby bolo zdobenie mesiačikovými ryhami (tab. 3: 13). Na tele jedného črepu sa nachádzala plastická lišta, ktorá bola prerušená otlakami ľudských prstov (tab. 4: 9). Rovnako v jednom prípade sme zaznamenali vlešťovanú výzdobu horizontálnych línií a vlnovky, umiestnenú na vnútornú stranu nádoby (tab. 4: 10). Päť črepov bolo perforovaných okrúhlymi otvormi s priemerom do 0,5 cm

	časť nádoby			tvar nádoby					výpal			rep. otvor	výzdoba				
	okraj	dno	tělo	šitula	hrniec	súdok	misa	váza	neurčiteľný	ox.	red.		zmieš.	A	B	C	D
1	16	9	61	6	7	1			73		86		4	17			
2	34	19	126	5	6	5	3		19	40	91	48		10	2	1	1
3	62	15	207	1	7	3	32	2		92	155	37	1	6	2		
4	1	2	47						50	6	44						
spolu	113	45	441	12	20	9	35	2	142	138	376	85	5	33	4	1	1

Tabela 1 Senec, Tehelná ulica, objekt 1/04. Charakteristika súboru keramiky: 1 – grafitová a grafitovaná keramika; 2 – keramika s neupravovaným povrchom; 3 – keramika s hladným povrchom; 4 – keramika robená v ruke. Výzdoba: A – hrebeňovanie; B – okružné línie; C – mesiačky; D – plastická lišta s otlakami ľudských prstov

Tab. 5 Senec, Tehelná ulica. Objekt 1/04. Výber predmetov zo zásypu: 1,2 – keramika; 3–7 – železo; 8,10 – sklo; 9 – ľudská kosť
1 : mierka a; 2-10: mierka b

(tab. 3: 7; 4: 11, 13), pričom v štyroch prípadoch išlo o grafitovú keramiku a v jednom o redukčne vypálenú nádobu s hrubým povrchom. Otvory boli vo všetkých prípadoch umiestnené v strednej časti výšky hrdiel nádob. Predstavujú zrejme stopy po výrobe, spevňovaní lepených častí, resp. opravovaní. Jeden keramický črep bol upravený do funkcie praslena (tab. 5: 2).

Prezentované nálezy patria medzi typickú laténsku sídliskovú keramiku. Fragmenty nádob sú typologicky podobné nálezom zo sídliska Nitra – Šindolka (Březinová 2000), ktoré je datované do obdobia LTB2/C1 až LTC2/D1.³ No pri nálezoch zo Senca je pravdepodobnejšie datovanie do stupňa LTC (pozri nižšie).

Sklenené predmety

Zo zásypu objektu pochádzajú dva sklenené predmety. Náramok (tab. 5: 10), v profile v tvare písmena D, je zo skla modrej farby. Výzdobu tvorí biela vlnovka. Podľa triedenia N. Venclovej (1990, 117) ho môžeme priradiť k jej typu 3b. Podobne boli zaradené i rovnaké nálezy z Rakúska (Karwowski 2004, 18, 19). Z územia Slovenska máme doložený analogický predmet z pohrebiska v Mani, ktorý je datovaný do stupňa LTC1 (Beňadik 1983, 58). Korálik (tab. 5: 8) je vyrobený technikou natáčania skleneného vlákna modrej, resp. modrožltej farby. Tento typ koráliku sa vyskytuje na laténskych sídliskách od stupňa LTC.

Železné predmety

Súbor železných predmetov zo súboru nálezov pozostáva z piatich fragmentov. Bezpečne môžeme určiť fragment dutého, železného náramku (tab. 5: 7) a noža (tab. 5: 6). Ďalšie dva zlomky sú pre ich pokročilú koróziu neurčiteľné. Posledný predmet (tab. 5: 3) určite nepochádzal z doby laténskej, do zásypu sa zrejme dostal z mladšieho objektu 5/04. Otáznymi zostávajú nálezy hrudiek trosky železitého charakteru.⁴

Osteologický materiál

Z výplne objektu 1/04 pochádza spolu 170 kusov zvieracích a jeden kus ľudskej kosti. Ich analýzu uskutočnili Mgr. Z. Miklíková a RNDr. J. Jakab, CSc. Až polovicu zo súboru zvieracích kostí bolo možné určiť iba rámcovo v kategóriách: veľký, stredne veľký, resp. malý cicavec. Z určiteľných druhov je zastúpený hovädzí dobytok, sviňa domáca, pes domáci, ovca, resp. koza a srnec obyčajný. Zobrazenie absolútneho a pomerného zastúpenia jednotlivých druhov zvierat je vyjadrené na tabele 2. V súbore dominujú kosti stredne veľkých cicavcov (38 %), ako napríklad ovca, koza, pes a pod. Druhou najpočetnejšou skupinou sú kosti hovädzieho dobytku (22 %), potom nasleduje sviňa domáca (14 %), pes domáci a veľké cicavce, ako napríklad hovädzí dobytok, kôň, jeleň a pod. (11 %).

Zastúpenie ostatných druhov (ovca, resp. koza, srnca obyčajného a malých cicavcov) je vzhľadom na nízky počet minimálne. Devätnásť kostí z výplne objektu 1/04, určených ako pes domáci, patrí evidentne dvom jedincom, pričom až 18 z nich pochádza z kostry nedospelého psa menšieho až stredného veku vo veku približne 6 až 10 mesiacov. Možno sa nazdávať, že aj v prípade ostatných určených zvieracích druhov ide o kosti iba niekoľkých jedincov. V súbore prevládajú kosti chovaných zvierat, jedinou výnimkou je parožie srnca obyčajného, ktoré však podľa osteologickej analýzy Z. Miklíkovej (2006) pochádza zo zhodu.

K ojedinelým nálezom na lokalitách z doby železnej patrí terčik vyhotovený z ľudskej lebky (tab. 5: 9). Terčik predstavuje opracovanú časť plochej kosti z ľudskej mozgovne.

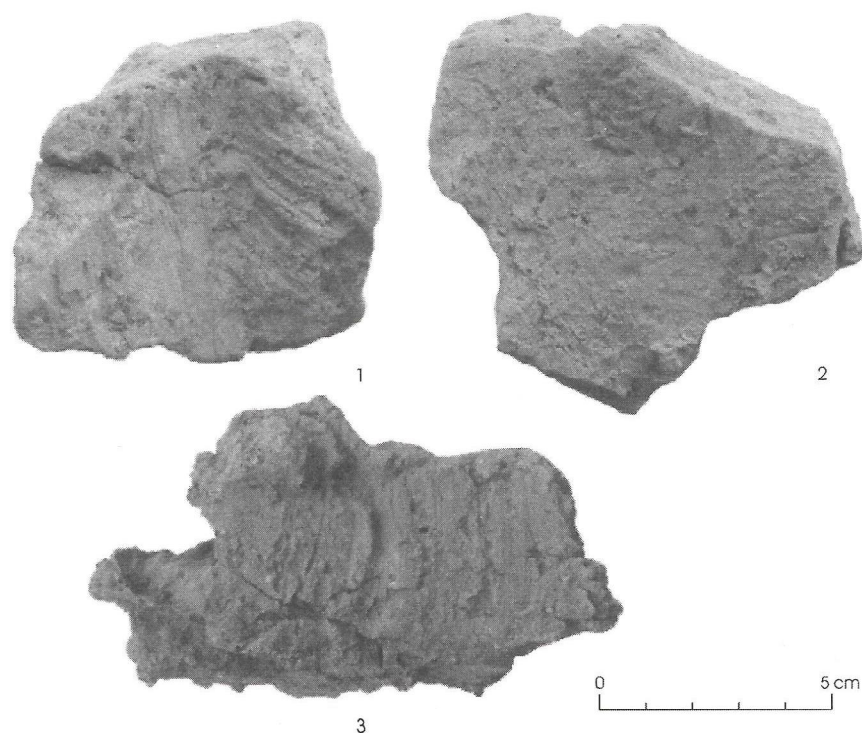
druh	spolu	%
Neurčiteľné (stredne veľký cicavec)	65	38,2
Bos taurus (Hovädzí dobytok)	37	21,8
Sus domestica (Sviňa domáca)	23	13,5
Canis familiaris (Pes domáci)	19	11,2
Neurčiteľné (veľký cicavec)	19	11,2
Capra/Ovis (Kozá/Ovca)	3	1,8
Ovis aries (Ovca)	2	1,2
Neurčiteľné (malý cicavec)	1	0,6
Capreolus capreolus (Srniec obyčajný)	1	0,6
spolu	170	100

Tabela 2 Senec, Tehelná ulica, objekt 1/04. Absolútne a pomerné zobrazenie druhov zvierat, zastúpených v osteologickom materiáli

Bol vyrezaný zo zadnej, hornej oblasti pravej temennej kosti, t. j. z jej zadného horného uhla (*angulus occipitalis*). Na vonkajšej strane je prirodzene konvexný a na vnútornej strane konkávny. Zachoval sa v dobrom stave s čiastočne korodovaním povrchom predovšetkým na vonkajšej platni a má prirodzené, bledo-béžové základné zafarbenie. Bol úmyselne vyrezaný z pravej temennej kosti. Mohlo ísť o hlavu z relatívne čerstvej mŕtvoly alebo o lebku jedinca, ktorý musel zomrieť v pomerne krátkej dobe pred vyrezaním kosti. Na obvode terčika sa predovšetkým na vnútornej platni zachovali stopy po zásekoch, resp. zárezoch. Hranaté úseky pôvodného obvodu boli dodatočne obrusované. Zámerným, veľmi jemným obrúsením terčika zo strany obvodu, ale aj vnútornej platne sa získal hladký a lesklý povrch. Na terčíku sa nachádzajú tri umelé otvory rozličnej veľkosti, pričom priemer každého otvoru je na vnútornej platni väčší, než na vonkajšej platni. Spojnice medzi nimi vymedzujú plochu nerovnoramenného trojuholníka (Jakab 2005). Z územia Slovenska poznáme podobné nálezy z lokalít Včelince a Levice (Čurný – Jakab – Kovár – Marková – Samuel, v tlači). Medzi Keltmi bol všeobecne rozšírený a obľúbený kult ľudskej hlavy. Ako nás informujú antickí spisovatelia Diodóros a Poseidónios, Kelti zvykli pripieňovať uťaté hlavy nepriateľov na príbytky. Z množstva najznámejších prípadov spomeňme napríklad mnohé juhofrancúzske lokality, tiež nález skulptúry ľudskej hlavy zo Mšeckých Žehrovíc (Venclová a kol. 1998). Pre Keltov bola lebka zdrojom posvätnéj sily božského pôvodu, ktorá chránila majiteľa pred každým nebezpečenstvom a zaručovala mu zdravie, bohatstvo a víťazstvo (Eliade 1997, 114). Preto môžeme interpretovať terčik z ľudskej lebky ako predmet s apotropajným účinkom. Zároveň mohol vyjadrovať prestíž dotyčného bojovníka.

Mazanica

Do kategórie nálezového materiálu z výplne objektu 1/04 zaraďujeme aj fragmenty mazanice, v celkovom počte 39 kusov a hmotnosti 2 kg. Mazanicu získanú z archeologických výskumov považujeme za významnú archeologickú štruktúru, vytvárajúcu sa spravidla v dôsledku zániku konštrukcie, pričom zvýšenie kvality jej výpovednej schopnosti je ovplyvniteľné vo viacerých smeroch, ako napríklad výberom lokality, metódou terénneho výskumu, spôsobom terénnej dokumentácie a v rámci poexkavačného sprá-

Tab. 6 Senec, Tehelná ulica. Objekt 1/04. Výber mazanice zo zášypu

covania používaním jednotného deskriptívneho systému a databázy (Vařeka 1995, 59, pozn. 1). Pri charakteristike súboru mazanice zo Senca sme vychádzali z deskriptívneho systému, ktorý pre mazanice z Nitry, polohy Baumax, vypracovali L. Benediková a M. Hajnalová (2003, 73, 75). Rovnaký, nepatrne modifikovaný, systém bol využitý aj pri analýze mazaníc zo sídliskových objektov z doby rímskej z Bratislavy – Trnávky (Varsik 2004, 15, 16). Vzhľadom na to, že sa v súbore mazaníc nachádzalo iba malé množstvo väčších fragmentov s výraznejšími odtlačkami konštrukcií, sme tento rozčlenili do troch veľkostných kategórií (0-3 cm, 3-10, > 10 cm). V rámci dvoch posledných sme makroskopickým pozorovaním identifikovali fragmenty doskovitej, z jednej (tab. 6: 2), resp. z dvoch strán hladenej mazanice, odtlačky prútov (tab. 6: 4) a štiepaného dreva (tab. 6: 1), resp. ich kombinácie (tab. 6: 5), iné neidentifikovateľné odtlačky a amorfné fragmenty mazanice. Podľa systému L. Benedikovej a M. Hajnalovej (2003, 75) ide o typy A1b, A1d, E, E1, F, G a H. Absolútne počty jednotlivých druhov mazanice sú vyjadrené v nasledujúcej tabele 3.

veľkosť				celková hmotnosť	stopy po konštrukčných prvkoch				amorfné fragmenty
0-3 cm	3-10 cm	> 10 cm	spolu		zahľadzanie	prútovina	štiepanina	iné odtlačky	
9	26	4	39	2,02	12	3	1	2	22

Tabela 3 Senec, Tehelná ulica, objekt 1/84. Vyjadrenie absolútnych počtov fragmentov mazanice vo veľkostných skupinách, hmotnosti a zastúpenia stôp po konštrukčných prvkoch

Farba mazanice sa vyskytovala v škále, od červenej cez ružovú a krémovú po hnedo-sivú. V jednom prípade (tab. 6: 3) sme zaznamenali vysoký stupeň prepálenia, t. j. čiastočné vypálenie do sklovita. Väčšina fragmentov mazanice, obzvlášť v kategórii amorfných fragmentov, mala abradovaný povrch a obsahovala iba málo organických prímiesí. Mazanica sa v rámci zásypu objektu nachádzala nerovnomerne, neboli zachytené žiadne koncentrácie. Na základe toho sa možno nazdávať, že ide o sekundárne umiestnenú stavebnú deštrukciu. V prípade fragmentov doskovitých, z jednej strany hladenej mazanice možno predpokladať, že išlo pôvodne o výmaz bližšie neurčiteľnej časti objektu, azda podlahy.

Zhodnotenie

Preskúmaný pôdorys, existencia kolových jám a nálezy mazanice z výmazu podlahy nám umožnili priradiť laténskeho objektu 1/04 obytnú funkciu. Problémy spôsobené stavebnou činnosťou nedovoľujú rekonštruovať jeho presný tvar. Prítomnosť troch kolových jám by mohla naznačovať podobnosť s laténskymi chatami typu A2a podľa triedenia J. Medunu (1980, 54), no tento názor môže byť subjektívny.

V rozpore s torzovitosťou zachovania, preskúmania a dokumentovania je výsledok poznatkov získaných analýzou nálezového materiálu. Skladba keramického fondu sa nelíši od podobných súborov zo sídlisk z obdobia stredného laténu na juhozápadnom Slovensku. V tomto prípade je to prvý publikovaný, uzavretý nálezový celok z územia Senca. Nález terčika z ľudskej lebky je prvým identifikovaným nálezom tohto druhu zo Slovenska, ktorý poukazuje na u nás zatiaľ neznáme aspekty duchovného života Keltov. Výnimočnosť objektu 1/04 potvrdzujú i nálezy sklenených predmetov, ktoré umožnili jeho precíznejšie datovanie.

POZNÁMKY

- ¹ Použitie analýzy keramického materiálu z Čiech nemusí byť úplne vhodné pre územie Karpatskej kotliny. Zároveň využívala materiál zo širšieho časového úseku. Napriek tomu sa domnievame, že materiálna podobnosť a pravdepodobná spoločná etnicita môže byť argumentom pre porovnanie.
- ² Všetky údaje v štúdií sú zaokrúhlené na dve desatinné miesta.
- ³ Pre datovanie sú nepoužiteľné nálezy z okolia Senca z dôvodu nedostatočného publikovania. Súbory keramiky z územia Bratislavského oppida sú pre svoju špecifickosť a nepodobnosť tak isto nepoužiteľné.
- ⁴ Pri absencii metalografickej analýzy nie je jasné, či ide o doklady spracovania železa alebo o deformáciu mazanice z dôvodu vysokého žiaru.
- ⁵ Autori ďakujú PhDr. Gertrúde Březinovej z AÚ SAV v Nitre za konzultácie.

LITERATÚRA

- BALKOVIČ, J. 2004: Pôdne pomery. In: P. Fedor a kolektív: Senec bránou do tretieho tisícročia. Senec, s. 28–32.
- BENEDIKOVÁ, L. – Hajnalová, M. 2003: Rastlinné makrozvyšky a mazanica (1996–2000). In: G. Březinová a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Nitra, s. 73–84.
- BEŇADIK, B. 1983: Maňa. Keltisches Gräberfeld. Fundkatalog, Nitra.
- BŘEZINOVÁ, G. 2000: Nitra – Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog, Nitra.
- ČIŽMÁR, M. – Holub, P. 2003: Laténska chata z Brna – Králova pole. Pravěk NŘ 13, s. 295–302.

- ČURNÝ, M. 2006: Záchraný archeologický výskum v Senci na Tehelnej ulici. AVANS 2004, s. 56–57.
- ČURNÝ, M. – JAKAB, J. – KOVÁR, B. – MARKOVÁ, K. – SAMUEL, M., *v tlači*: Terčíky z ľudských lebiiek z územia Slovenska (doba železná). Štud. Zvesti AÚ SAV, v tlači.
- ČURNÝ, M. – KOPČEKOVÁ, M. 2005: Senec – Tehelná ulica. Nálezová správa č. 15766/05. (Dokumentácia AÚ SAV Nitra).
- ELIADE, M. 1997: Dejiny náboženských predstáv a ideí II. Bratislava.
- FARKAŠ, Z. – TOMČÍKOVÁ, K. 1984: Senec – poloha Za rybníkom. Nálezová správa č. 10834/84 (Dokumentácia AÚ SAV v Nitre).
- JAKAB, J. 2005: Senec, Tehelná ul. Antropologický posudok č. 15532/05 (Dokumentácia AÚ SAV Nitra).
- KARWOWSKI, M. 2004: Latenezeitlicher Glasringschmuck aus Ostösterreich. Wien.
- KÖNIG, T. 2004: V časoch bez kroník. In: P. Fedor a kol.: Senec bránou do tretieho tisícročia. Senec, s. 63–72.
- MEDUNA, J. 1980: Die latènezeitlichen Siedlung in Mähren. Praha.
- MIKLÍKOVÁ, Z. 2006: Senec – Tehelná ulica. Výskumná správa archeozoologická (Dokumentácia AÚ SAV v Nitre).
- MINÁČ, V. 1982a: Senec – poloha Za rybníkom. Nálezová správa č. 9940/82 (Dokumentácia AÚ SAV v Nitre).
- MINÁČ, V. 1982b: Senec – poloha Pasiенок. Nálezová správa č. 9939/82 (Dokumentácia AÚ SAV v Nitre).
- NÁDAŠKÝ, J. – Fedor, P. 2004: Geomorfologické a geologické pomery. In: P. Fedor a kolektív: Senec bránou do tretieho tisícročia. Senec, s. 19–22.
- PAVÚK, J. 1973: Senec – poloha Červený majer. Nálezová správa č. 6834/73 (Dokumentácia AÚ SAV v Nitre).
- PAVÚK, J. 1974: Senec – poloha Červený majer. Nálezová správa č. 6926/74 (Dokumentácia AÚ SAV v Nitre).
- PRÁŠEK, K. 1997: Záchraný výskum včasnostredovekého osídlenia pri Senci. Zbor. SNM 91, Arch. 7, s. 67–78.
- RULF, J. – Salač, V. 1995: Správa o laténskej keramice v severozápadných Čechách. Arch. Rozhledy 47, s. 373–417.
- SALAČ, V. 1998.: Standardní soubor laténské sídlištní keramiky. Arch. Rozhledy 50, s. 43–76.
- VARSÍK, V. 2004: Mazanice a troska zo sídliska z doby rímskej v Bratislave-Trnávke. Štud. Zvesti AÚ SAV 36, s. 15–24.
- VAREKA, P. 1995: Nálezy mazanice v archeologických štruktúrach – deskriptivní systém a databáza MAZANICE. Arch. Fórum 4, s. 59–64.
- VENCLOVÁ, N. 1990: Prehistoric glass in Bohemia. Praha.
- VENCLOVÁ, N. *a kol.* 1998: Mšecké Žehrovice in Bohemia. Archaeological background to a celtic hero 3rd – 2nd Cent. B.C. Praha.

EINE LATÈNEZEITLICHE HÜTTE AUS SENEC

MARIÁN ČURNÝ – BRANISLAV KOVÁR

Die Fundstelle Senec befindet sich in der Südwestslowakei. Im Nordwestteil der Stadt, in der Tehelná-Straße, wurden im Laufe der Bauarbeiten mehrere Siedlungsobjekte aus verschiedenen Geschichtsperioden untersucht und dokumentiert. Eins davon ist die präsentierte Hütte mit Pfostenkonstruktion. In einer komplizierten Terrainsituation konnte man drei Pfostengruben entdecken. Die Länge der Hütte erreichte 530 cm und Breite 336 cm.

Aus der Objektfüllung stammt typische latènezeitliche Siedlungskeramik, datiert in die Periode LTB2/C1 bis LTC2/D1. Hinsichtlich der Gefäßmorphologie dominierten die Töpfe, tonnenförmigen Gefäße, Situlen und Schüsseln. Im Fundverband kam sowohl die Graphitkeramik als auch graphitierte Ware vor. Von der technologischen Seite aus überwiegt das Hochziehen auf einer schnellrotierenden Drehscheibe, nur mit Minimalvertretung von handgemachter Keramik.

Es wurden zwei Glasgegenstände gefunden – Fragment von einem Armring und eine Perle. Der Armring, im Profil in Form der Buchstabe D, blauer Farbe und verziert durch weiße Wellenlinie, ist in die Stufe LTC1 datiert. Die Perle wurde durch Einwickeln eines Glasfadens von blauer, bzw. blaugelber Farbe hergestellt. Dieser Perlentyp kam an den Latènesiedlungen seit LTC vor.

Einen Seltenfund repräsentiert eine Scheibe gemacht aus menschlichem Schädel (\varnothing 38 bis 40,9 mm, Stärke 3,1 mm bis 6,3 mm). Die Scheibe stellt den bearbeiteten Teil eines Flachknochens von menschlichem Hirnschädel dar. Sie wurde absichtlich aus menschlichem Schädel geschnitten. Auf der Fläche der Scheibe befanden sich drei künstliche Öffnungen, deren Verbindungslinien ein ungleicharmiges Dreieck bildeten. Aus dem Gebiet der Slowakei kennen wir ähnliche Funde aus Levice und Včelince. Der Gegenstand hing vermutlich mit dem Kult des Menschenkopfes zusammen. Die Scheibe konnte eine apotropäische oder eine Trophäenfunktion erfüllen.

Auf Grund der Lehmewurffunde, in deren Gruppe die Abdrücke von Ruten, Spaltholz und geschichteten brettartigen Fragmenten erschienen, kann man einen Bodenausstrich voraussetzen, im Zusammenhang mit Wohnfunktion des Objektes.

Im zahlreichen osteologischen Material dominieren die Knochen von mittelgroßen Säugetieren, Rindvieh und Hausschwein, in kleinerem Maße sind Schaf/Ziege und kleine sowie große Säuger vertreten. Im Objekt befand sich das Skelett von einem halbwüchsigen Hund und ein abgeworfenes Rehgeweih.

*Mgr. Marián Čurný, Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 01 Nitra
marian.curny@gmail.com*

*Mgr. Branislav Kovár, Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 01 Nitra
brano.kovar@gmail.com*